

EDVARD KOCBEK – ČRNA ORHIDEJA

1) ŽIVLJENJE PIS KOCBEKA

Pesnik, pripovednik, esejist, kulturnik, prevajalec in politik. Edvard Kocbek se je rodil 27. septembra 1904 v Sv. Juriju ob Ščavnici v revni kmečki družini. Oče je bil tudi organist. V Mariboru in kasneje na Ptuju je obiskoval klasično gimnazijo. Po maturi leta 1925 se je vpisal v mariborsko bogoslovje ter tam nadaljeval s pisanjem pesniških, proznih in dramskih besedil. Jeseni leta 1927 je začel študirati na romanistiki v Ljubljani. Še pred diplomo je eno leto študiral v Berlinu nato pa služboval na Hrvaškem. Leta 1932 je kot štipendist francoske vlade študiral v Lyonu in Parizu. Kot vodja krščanskih socialistov se je po začetku druge svetovne vojne pri nas kmalu vključil v Osvobodilno fronto. Umrli je 3. novembra 1981, njegov vpliv pa se je nadaljeval.

2) OBNOVA

Gregor je bil mlad partizan, ki se je nekega jutra odločil, da gre na patroljo na bližjo goro, da si pretegne noge. Bil je utrujen, tako, da se je moral sključiti k grebenu, da mu je puška padla na hrbet in je lažje, a počasneje nadaljeval. Svoj bataljon je pustil v gozdiču pod to steno, na katero se je odpravil, kjer so še naprej počivali. Menil je, da jim bo ta počitek dobro del, saj so zadnje dneve močno trpeli, ko so jih preganjali Nemci. Včeraj so napadli neko nemško postojanko in jim dobro podkurili, a so morali zaradi tega tudi hitro hoditi, da so ušli sovražniku in so se napotili v planine, da so jih zmedli. S sabo so nosili težka bremena, imeli pa so tudi nekaj ranjencev, enega hudo in dva lažje. Te misli so v njem prebudile nekaj, kar ga je pognalo v hrib s še večjo vnemo. Stal je na strmem grebenu in pod njim se je odpiral pogled na globok kotel. Tedaj se mu je uresničila želja, ki si jo je nekdanj zaželel, to je, da bi v tej vojni prišel do planin, saj je kot študent preplezal skoraj vse in so mu gore predstavljale nekaj nepopisnega. Ves svoboden je zajemal gorski zrak in preletela so ga čustva, ki se jih ni branil, saj je spoznal, da so čustva zdrava in da človek brez njih ni človek. Ta čustva so mu prebudila spomin na poslednje silvestrovanje pred vojno leta 1941 na Komni. V veselju je plesal z prelepim črnolasim dekletom, ki pa mu je žalostno povedalo, kaj vidi v njegovih očeh: rekla mu je, da visi ljubezen in smrt. Rekla mu je tudi, da se boji zanj. Dekle je srečal še naslednje jutro, potem pa nikoli več, kljub čakanju nanjo v hotelu, kot da bi izpuhtela. Odšel je do slapa Savice in do Bohinjskega jezera, da si je zbistril glavo. Znova se je zavedel in si rekel, da so os tedaj minila že tri leta in od tedaj se je spremenilo že marsikaj. Začela se je vojna, Slovenci so imeli razpoloženje kakor noben drug narod, Gregor je postal odgovoren človek... Znova se je dvignil in nadaljeval s hojo proti vrhu. Na vrhu je zaslišal nemo zvonjenje iz doline, ki ga je omamilo. Njegovo srce ni poznalo slajše godbe in je zaprl svoje oči. Utonil je v neznanski svet. Predramila sta ga dva divja goloba na drugem grebenu in ko se je ozrl tja, je videl dve postavi. Takoj je segal po svojem daljnogledu in videl moškega in žensko. Za moškega je sklepal, da je Nemeč, čeprav ni videl njegovih činov. Sklepal je po njegovi lepoti in po njegovih svetlih laseh. Dekle je z roko kazalo v gozd, v katerem se je skrival Gregorjev bataljon in tedaj je sklenil, da mora Nemca ubiti. Za dekle pa je sklenil, da jo pripelje živo v dolino k bataljonu, saj je izdajalka in jim lahko pomaga pri odkrivanju nemških čet. Začel se jima je spretno približevati, tako, da bi ju dobil na muho in bi lahko ustrelil Nemca. Dekle se je nenadoma ločilo od Nemca in odšlo malo više. Tedaj je Gregor sprožil kratek rafal iz svoje brzostrelke in zadel Nemca. Dekle je v zmedbi odšlo do Nemca in ga pogledala. Gregor se ji je začel približevati. Ko ga je dekle zapazilo, se je pognala v divji tek navzdol, Gregor pa za njo. Začela mu je uhajati in sam pri sebi je sklenil, da jo bo ujel, tako, kot je še vsako v njegovem življenju, razen nekaterih in to mu zopet sproži plaz spominov na otroška leta in na njegov lov za dekleti. Zopet se ji je začel približevati, a mu je spodrsnilo, da je padel in je ustrelil proti dekletu. Zgrešil jo je, a dekle je obstalo nemo na mestu, kakor kamen. Gregor je začutil ostro bolečino v gležnju in se je le s težavo približal dekletu. Oba sta bila izmučena in noben ni mogel spregovoriti besede. Gregor se je le nemo obračal na mestu, dekle pa je odpiralo usta, a ni spregovorila niti besedice. Rekel ji je samo, naj gre pred njim v dolino. Videl je, da je dekle nenavadno lepo. Hotel jo je spraviti v tabor čim hitreje, da bi jo lahko izprašali. Hodila je nemo pred njim in njeni

ČRNA ORHIDEJA

črni lasje so plapolali po njenem hrbtu. Hodila je s hitrim korakom. Edine besede, ki ji jih je Gregor spregovoril so bile za smer, kam naj hodi. Prišla je do prepada in se ustrašila, da jo pahne vanj, a je Gregor še preden se je obrnila zaklical naj pazi. Njun pogled je spoznal v vsakem od njiju, da se ne bosta mogla rešiti nekakšnega tihega človeškega razmerja. Ko sta se njuna pogleda razšla, sta zopet stopila po poti v dolino. Kmalu pa sta slišala nekakšen ropot in skoraj v isti sapi zaklicala, da gre avion. Gregor je dal dekletu pod skalo, sam pa se je ulegel poleg nje na hrbet, da je videl avion. Ko se je oddaljil, je Gregor spoznal, da se ne sme oddaljiti od nje, saj se lahko letalo vsak trenutek vrne. Ležal je popolnoma negiben in trd poleg nje. Ko se je letalo vrnilo in ju zopet preletelo ter odšlo, sta se vstala in nadaljevala pot. Gregor je začel spraševati dekletu po imenu in starosti ter domu. Povedala mu je, da je Katarina, da je stara enaindvajset let in da je doma v vasi pod planino. Tudi ona ga je spraševala po imenu in tako se je začel med njima dialog. Nazadnje se je pripetilo, da se je Gregor bal nje in ne ona njega. Začel je govoriti o izdajalstvu in takih stvareh, a ni rekel nič konkretnega za njo. Ona mu je nekaj ugovarjalo, a se Gregor ni dal predramiti. Kmalu sta dospela v dolino, kjer sta srečala dva partizana, ki ju je Gregor spoznal. Enemu je izročil Katarino, z drugim pa se odšel nazaj na vrh do ubitega Nemca pobrat njegove dokumente. Ta Nmec je imel slovensko ime Potocnik in je bil doma iz Beljaka. Bil je dodeljen tehničnemu uradu v vojski. Gregor je še prebral eno izmed njegovih pisem, ki ga ni dobro razumel. Pismo je napisal oficirjev prijatelj in je govorilo o njegovi ugrabitvi za dve lite. Jasnejši mu je bil pripis, ki je oficirju želel mnogo lovske sreče. To ga je pomirilo, saj je vedel, da je bil oficir povezan z Nemci in da bi ga ubil, če ga nebi Gregor prej. Nato se je odpravil nazaj v dolino k svoji brigadi. Naslednjega jutra se je gruča partizanov v kampu pogovarjala med sabo. Zbadali so se med sabo, če je kdo že kaj lovil, češ, da bo lahko kmalu namesto Nemca prav on plen. Spraševali so se, zakaj je narava ustvarila slabe ljudi. V razmišljanju je prišlo na dan kar nekaj zanimivih stvari, vsi pa so prišli do istega zaključka, to je, da so slabi ljudje zaradi dobrih ljudi, oziroma, kaznjenci so zaradi sodnikov ali izdajalci so zaradi pravičnih ljudi, kot nekakšno ravnovesje. Beseda je nanekoliko tudi na ujetnico Katarino, ki je bila vseč prav vsem, a so se zavedali, kaj je storila. Po dolgem molku pa je beseda nanekoliko na to, kako so dobili svoja nova imena, ko so šli v partizane. Vsi so se kar dodobra razvedrili, saj so do imen prišli res na izvirne načine. Pogovor je prekinil Gašper, ki je prihrumel v sredino tabora. Tovariši so ga obkročili ter ga vprašali, kaj se je zgodilo, le ta pa jim je odgovoril, da je dobil ukor, ker je Katarino pripeljal v sredino tabora. Vprašali so ga še, kako kaže zanjo a z odgovorom niso bili navdušeni, saj jim je postalo jasno, kaj jo čaka. Stara prijateljica, Janez in Gregor sta zašla v pogovor o tem, kako je Gregor ujel Katarino in Nemca. Janez je rekel Gregorju, naj mu vse pove, le ta mu je povedal, a ne čisto vsega, saj je vedel, da mora biti previden. Ne sme povedati vsega naenkrat. Komendant je Gregorja vprašal, kaj je naredil z mrtvim Nemcem in če je pobral njegove listine. Ko mu jih ta pokaže in mu pove, da je zakril vse sledi za Nemcem, sta se lotila papirjev. Ugotovila sta, da ni bil Gestapovec, namreč da je bil iz tehnične divizije, kar je pomenilo le eno stvar, to je, da se nemška vojska pripravlja na pohod čez gore in je ta Nmec risal mapo ter preverjal teren. Spraševati sta se začela, kaj če so jih Nemci že odkrili, a ju to ni nikamor pripeljalo. Po molku je Gregor vprašal kje je Katarina, a se mu je Janez samo nasmehnil ter ga zbadal, češ, da mu ta ženska ne sme prirasti k srcu, saj ženske že dobro pozna. Janez mu je še zaupal, da je lepota ne bo rešila, sam ne smejo gledati na to. Če je kriva, je kriva in kaznen je znana, to je usmrtitev zaradi izdaje. Oba dva sta se zavedala, da bodo žrtvovali prelepo dekletu, a ju to ni smelo ganiti. Janez je v Gregorjevih očeh videl utrujenost in mu rekel, naj si malo odpočije, te besede pa so bile za Gregorja odrešilne in je v trenutku zaspal. Janez mu je k glavi položil še Katarinin šal, da bi ga grel. Janez je nedaleč stran zagledal Palčka, ki je pisal odgovor bratu, ki je zaradi bolezni ostal doma. Izvedel je, da je svet v totalnem razsulu, da se je obrnil brat proti bratu. V odgovoru je napisal nekaj spodbudnih besed, napo pa mu napisal nekaj o njegovem življenju in o življenju njegovih tovarišev v bataljonu. Na drugem koncu pa so se zraven kuharjev zbrali partizani, ki niso več mogli prenašati notranjega molka. Spregovorili so o človekovi krivki in prišli do spoznanja, da se zločinec vedno vrača k zločinu, ter da mu ni pomoči, a da mora biti človek vsaj malo pokvarjen, saj drugače ne preživi. Nedolžne vedno doleti nesreča. Beseda je nanekoliko na Katarino. Spraševali so se, kako

ČRNA ORHIDEJA

lahko taka lepotica stori kaj takega, kot je izdaja ter da kar ne morajo verjeti. Izkušeni partizan pa jim je podal zelo dober odgovor. Rekel jim je, da tega ne verjamejo zato, ker so jih učili, da je bog lep in hudič grd! Zadnja misel, ki so jo dognali, pa je ta, da je sovraštvo narobe obrnjena ljubezen. Naslednjega jutra so začeli z zasliševanjem ujetnice. Janez jo je spraševal, zakaj je hodila z Nemcem, če ga je ljubila, če je kriva ali ne. Njeni odgovori pa so predstavljali le še bolj poglobljena vprašanja, tako, da je Janez počasi začel izgubljati potrpljenje. Katarina jim ni bila pripravljena povedati direktnega odgovora, če je kriva ali ne, dejala je, da ne bo svojega greha zaupala nikomur, da bo ta greh s sabo nesla v grob. Vprašala sta jo, če se nebi rada rešila, Odgovorila je, da se ne more rešiti. Nato je Janez dejal, naj se zgodi, kar se mora zgoditi. Katarino je stražar odvedel nazaj v žleb. Ko je odšla, sta se Janez in Gregor zopet pogovorila. Tokrat je beseda tekla o Katarini in da jima je žal, da bo morala umreti, a da drugače ne gre. Oba dva sta bila dobro izobražena in sta bila sošolca. Gregor mu je zaupal, da se mu nekaj bliža, nekaj, kar ga bo použilo! Rekel mu je, da se je v gorah počutil tako svobodnega, čistega, a je trenutek zatem ubil Nemca. Naenkrat je izgubil vso oporo, na katero je naslanjal svoja dejanja. Janez ga je poslušal, nato pa dodal, da partizan ne more biti ne srečen, ne nesrečen. Govorila sta še o sreči in o tem, če verjameta vanj ter o ljubezni. Janez vpraša Gregorja, če ne prizna Katarinino krivdo. Ta mu odgovori, da jo prizna in da bo dekleta s svojo smrtjo lahko odrešila njega in vse tovariše v taboru. Potem bodo dobili neko svobodo. Rekel je Janezu, da jih je dekleta prišlo odrešiti. Začelo se je večeriti. Na dnu žleba je bila krnica, v kateri so trije partizani pokopavali mrtvega tovariša. Začeli so se pogovarjati o mrličih in zakaj se jih bojijo, oziroma se jih ne bojijo. Prvi je rekel, da se jih ne boji zato, ker je kot otrok pokopal starega očeta in ker je bila zima, so ga zakopali v sneg, ter se do pomladi igrali tam, na njegovem grobu. Tovariš pa mu je rekel, da vidi v vsakem mrliču svojega brata, ki so ga Nemci mučili in ubili. Rekel je, da se bratu ni posrečilo pravočasno skriti v rov pod podom v hiši. Nemci so ga zasliševali in kljub temu, da je bil najmlajši, ni nič povedal. Nemeč ga je z nožem zabodel tako, da ga je hkrati še pribil k tlom, brat pa je v mukah izdihnil. Rekel je, da se je njegovi materi zmešalo in da bi jo kmalu zadavili, ker so jo poizkušali utišati, da jih nebi izdala. Le tretji partizan, Tomaž, je molčal, saj je ubil nekega človeka in je odsedel kazen ter bil primoran na prisilno delo. Gregor je šel po žlebu navzdol do dekleta, jo zagledal, kako je zmajevala z glavo. Zdela se mu je prečudovita. Ni se več moral zadržati, stopil je mimo njenega stražarja ter pristopil k nji. Sprva ga ni opazila. Ko ga je zagledala, je opazila, da krvavi in mu obvezala rano z robcem. Dal ji je vetrovko, ki jo je oblekla, nato pa ji je vrnil njen šal. V tistem trenutku je prepoznal vonj šala, bil je to vonj črne orhideje. Pogovarjala sta se o sreči. Gregor ji je zaupal, da upa vanjo, jo ljubi, le verovati ne more. Rekel ji je, da še ni prepozno zanjo, naj mu pove, kar je komisar želel zvedeti od nje, a mu tega ni mogla dati. Vprašal jo je po poslednji želji, le ta pa mu je odgovorila, da bi še enkrat rada domov, da bi umrla kot nevesta. Ko mu je to zaupala, se je Grega odpravil k Janezu in mu povedal za Katarinino željo. Janez je rekel, da bodo odšli mimo njene vasi. Naslednjega jutra se je bataljon odpravil na nov pohod. Bili so namenjeni k Bistrici, da bi Katarina lahko šla obiskat svojo vas. Nihče razen Janeza, Gregorja ter Katarine še ni bil čisto buden, a so se vsi zavedali, da je to še en dan lova, lova na njihove glave in obratno, njihovega lova na sovražnike. Stopali so v popolni tišini ter popolni koncentraciji, pripravljene na vse. Vsi so bili pripravljene na smrt, ki bi jih lahko doletela kadarkoli. Janez se je preselil z čela kolone nazaj, h koncu, kjer je stopala Katarina. Pogledal jo je ter se mu je zazdela kot Diana, boginja lova, ena najčudovitejših bitij. Slišali so ga tudi ostali fantje ter se je spominjali. Kmalu so prišli na Srednjo glavo. Ustavili so se. Janez je določil osem partizanov z brzostrelkami, da so pospremili Katarino v vas. Rekel jim je, da se morajo vrniti do jutra, ker se lahko do takrat pojavi sovražnik. Partizani so se odpravili, ostali pa so gledali za njimi. Odpravili so se pod drevje, tam kjer ni padla rosa, ter zaspali. Zjutraj so jih prebudili zvoki nemških tovornjakov iz doline. Hitro so bili na nogah, v polni pripravljenosti, le mož, ki so spremljali Katarino še ni bilo nazaj. Janez je sklenil, da bodo odrinili čez pet minut, pa če se pojavijo ali ne. No, možje so se na koncu le pojavili. Katarina je bila napravljena v belo poročno obleko, čez glavo pa je imela pajčolan. Vsi možje so bili osupli nad njeno lepoto in vsakdo izmed njih se je počutil ženina. Ko so se zavedli, je Janez določil, da se mora Gregor skupaj s Palčkom odpraviti, da usmrtita Katarino. Janez se je z

ČRNA ORHIDEJA

ostankom čete odpravil po načrtani poti ter velel Gregorju, da se dobilo na dogovorjenem mestu. Ko so se odpravili, so bili zvoki nemških tovornjakov že zelo blizu. Gregor je med potjo opazoval Katarino, saj se mu je zdela vedno lepša. Vprašal jo je, če se je poslovila, a mu je odgovorila, da le od hiše, saj matere ni našla. Nista vedela, ali so jo Nemci že odpeljali. Gregor se je zavedal. Da se bo Katarina lahko poslovila le od njega. Ko so prišli na jaso, iz katere se je lepo videlo v dolino, je velel Gregor Palčku, naj odide na levi breg in naj opazuje če bodo Nemci kje v bližini. Če jih bi zagledal, naj mu požvižga, da bo vedel. Palček mu je bil hvaležen za to nalogo, saj bi ga zelo bolelo, če bi moral gledati usmrtev tako lepe ženske, kot je bila Katarina. Ko je odšel, se je Katarine polotil strah. Začela se je zvijati v krču ter padla na zemljo. Tudi Gregor je ni več moral držati, le tolažil jo je, da bo na onem svetu lepše kot je tu in da tam ne bo tako osamljena kot je bila tukaj. Ko se je vzravala, sta se zazrla v oči in obema je postalo jasno, da se ljubita. Zato jima je bilo še toliko teže oziroma lažje. Gregor ji je rekel, naj ga poljubi, da bo miren in močan. Hotel ji je zavezati oči, a mu je rekla, da ga hoče do konca gledati. Postavila se je pred mogočno drevo. Gregor se je postavil trideset korakov stran in prijel za brzostrelko. Ko je ustrelil, je imel roko čisto mirno. Mižal je. Ko je pogledal, je videl Katarino zadeto v levo stran prsi. Tam je kri pordečila belo obleko. Katarina je padla na tla z razprtimi rokami, kot da bi se hotela okleniti Gregorja. V tistem trenutku je Palček zažvižgal Gregorju, le ta pa je zagledal sovražnika. Pograbil je Katarinino truplo in si našel zaklonišča, začel polniti orožje ter se začel bojevati!

3) OPIS OSEB

Katarina:

Katarina je obtožena izdaje, nevesta in žrtev. Njeno ime je simbolično-alegorično, saj ima mnogo skupnega s krščansko mučenko iz 4. stoletja, s sveto Katarino Antiohijsko ali Sinajsko, ki je zavetnica mladine, predvsem deklet, ter priprošnjica za zdravo pamet, ker je svojim preganjalcem znala silno modro odgovarjati. Upodablja jo z orodjem njenega mučeništva, s kolesom s priostrenimi klini in mečem, zaradi česar je tudi zavetnica kolarjev in mlinarjev. Kocbekova Katarina je prav tako neke vrste mučenka, v zasliševanju ohrani svojo skrivnost, zaradi katere se čuti krivo, hkrati pa je prav tako v nekem nepojasnjem smislu čista, kar čutijo vsi okrog nje, obenem pa tako izrazito ženstvena.

Predstavljena je kot črnolasa lepotica, kot idealno utelešenje ženskosti. Doma je iz bližnje vasi. Odkar je prekinila šolo, živi doma z mamo, omenjen je tudi brat, stara je enaindvajset let. Hodila je z vojakom nemške vojske, čeprav ga ni ljubila. V marsičem ostaja bralcu skrivnostna. O smrti ne razmišlja, smrt je njeni ženski naravi, naravnani v življenje, povsem tuja, strah jo je samote, teme in neznanega.

Gregor

Glavna pripovedna oseba je partizanski komandant Gregor, mlad intelektualec, ki skuša svoji notranjosti in zgodovinski dejavnosti poiskati skupni temelj. Ko ravno doživi svojo spojenost z vesoljem, mu naključje na pot pripelje dekle, ki jo mora, zvest svoji zgodovinski dejavnosti, kljub ljubezenski privlačnosti, ki ju nezadržno prevzame, sam usmrtiti. Svoje dejanje, v katerem se na skrajno paradoksen način združujeta ljubezen in smrt, lahko utemelji le z žrtvovanjem, ki ga osmišlja vesoljni red. O njegovi zunanosti zve bralec zelo malo, prav tako o nje govori preteklosti. Pred vojno je študiral, bil je doma s kmetov, iz dogodkov, ki se jih spominja, sklepamo, da je privlačen in družaben.

Janez

Komisar Janez se zdi kot nekak Gregorjev dvojnik, in to tako glede doslednega logičnega mišljenja kot glede ravnanja. Le usodne izkušnje, ki jo je Gregor doživel dopoldne v gorah in so ji sledili usodni dogodki s Katarino, nima. Čeprav se tudi Janez zaljubi v Katarino, je hkrati njen neizprosni izpraševalec. Katarina mu je čarobna žrtev, v teku jo primerja z amazonko, na njeni zadnji poti pa z Diano.